

Zödi Zsolt: Platformok, robotok és a jog

Új szabályozási kihívások az információs társadalomban

(Budapest, Gondolat, 2018. 264 oldal,
ISBN 978 963 693 865 9)

Zödi Zsolt rendkívül bátor és elismerésre méltó vállalkozásba kezdett, amikor kutatása fókuszába az információs társadalom legizgalmasabb jelenségeinek jogra gyakorolt hatását állította. A legújabb technológiák jogi elemzését ugyanis számos tényező nehezíti. Először is a társadalmi viszonyokat befolyásoló technológia fejlődése olyan ütemben zajlik, hogy nemcsak a merev és tradíciókon alapuló jogalkotás képtelen akár csak a 'nyomkövetésre', de a jogtudomány is messze le van maradva. Nehézséget okoz az is, hogy e technológiák megértése gyakran komoly informatikai képzettséget is igényel, mely nem minden jogász sajátja. Kétségtől mentesen, aki e területet kutatja, hiszen művének aktualitása hetekben mérhető.

Zödi Zsolt vállalkozása azonban véleményem szerint sikerrel járt. Nemcsak azért, mert érthetően (sőt szórakoztatóan) tárgyalja e korántsem könnyen emészthető kérdéseket, hanem azért is, mert úttörő módon tett kísérletet a számtalan új szolgáltatás, platform, jelenség között egy saját, koherens rendszert felállítani. Még ha ez utóbbi vitatható is akár, a tudomány fejlődésének alapját jelentő vita kialakulása az ilyen műveknek köszönhető.

Az online szféra vonatkozásában minden átfogó tanulmány írójának komoly fejtörést okoz a téma lehatárolása, olyan kérdések, problémák azonosítása, melyek egymással szorosan összefüggenek, egy gondolatmenetre fűzhetők. Ennek nyilván oka, hogy számos kérdés dogmatikailag kidolgozatlan, sőt lényegében ismeretlen a jogásztársadalom előtt, azonban fontos szempont az is, hogy ma már az internettel kapcsolatos jogi kérdések nem elkülönült részei a jognak, nem értelmezhető ma már az „informatikai jog”. Ahogy a szerző fogalmaz: „a processzor alapú alkalmazások olyan mélyen ágyazódtak be a mindennapjainkba, hogy ma már nem elkülöníthető az életünk számítógépek által érintett része (amelyet az informatikai jog szabályozott) és az azzal nem érintett része.”

A kötet három egymással összefüggő jelenségnek, a big datának, a platformoknak, valamint a robotoknak a jogra gyakorolt hatásairól szól, ami akár tekinthető önkényesen összeválogatott témák halmazának, mégis úgy gondolom, hogy a szerző sikeresen adott ívet a könyvnek, az egyes fejezetek egymással szorosan összefüggenek, mégis jól elkülönülnek. Az egyes területeket a jogi szabályozásra gyakorolt hatásuk szempontjából elemzi, válaszokat keresve a következő kérdésekre. Milyen új kihívásokkal állítja szembe az információs társadalom a jogalkotást? Milyen jelenségek váltak láthatóvá az elmúlt évtizedben, amelyek jogalkotási beavatkozást igényel-

tek, és új szabályokat hoztak létre, és mely jelenségek látszanak ma ilyennek? Milyen problémákat azonosíthatunk, vagy azonosítottak mások, és milyen megoldásokat javasolnak, amelyek talán hamar a jogrendszer részévé válnak?

A jogrendszerre gyakorolt hatásokat a szerző három csoportba sorolja, mely rendszerezés véleményem szerint rendkívül jó alapot ad az internettel összefüggő kérdések rendszerbe foglalására. Az első csoportba tartoznak azok a dolgok, melyekre már ma is egyértelmű szabályok vonatkoznak, legfeljebb az adott szabályozást nem érezzük optimálisnak, igazságosnak vagy reálisan végrehajthatónak (például személyiségjog-, illetve szerzőijog-sértések. A második csoportba tartoznak azok az esetek, amikor az offline világ jogi keretei, „tényállásai” látszólag ráillenek az adott jelenségre, azonban alaposabb vizsgálat után rájövünk arra, hogy ehhez jelentős átértelmezésre van szükség. Idesorolhatjuk például a média, illetve a közvetítő szolgáltató fogalmát, mely utóbbi számos nehézséget okoz, okozott a jogsértő kommentek megítélése szempontjából a jogalkalmazóknak. E kérdéskört tekinti a szerző a „hagyományos jogi kategóriák és a mögöttük meghúzódó metaforák és narratívák válságának”. A harmadik csoportba tartoznak azok az esetek, melyeket a jog jelenleg egész egyszerűen nem tud kezelni. Idesorolja a szerző egyebek között a mesterséges intelligencia, valamint a robotika legtöbb kérdését is, ahol még csak egy offline világból vett metafora sem létezik, helyet hagyva egy olyan „szabályozási vadnyugatnak”, melyben a technológia fejlődése újabb és újabb „vakfoltokat” generál.

A Metaforák és narratívák címet viselő első fejezet újszerűen helyezi történelmi kontextusba az internet és a jog kapcsolatáról kialakított képet. Metafora alatt a szerző egy offline világban létező jogi konstrukció mesterséges rávetítését érti egy online jelenségre. Ahogy a könyv fogalmaz: „a jog, amikor új technológiai problémákkal szembesül, legelső lépésként mindig igyekszik találni egy metaforát, amellyel dolgozhat.” A szerző ennél is szívesebben alkalmazza a narratíva fogalmát, melyet olyan tágabb kategóriának tart, amely magában foglalja azokat a társadalmi konstrukciókat, fogalmakat, elbeszéléseket is, amelyeket az emberek csoportjai gondolnak és használnak, amikor egy meghatározott jelenséget próbálnak megérteni. Ebben az értelemben a narratíva tulajdonképpen egy fogalmi háló, amely elhelyezi az adott jelenséget a valóságunkban. E megközelítéssel a szerzőnek gyakorlati célja van: szeretné a jogi megoldásokat, a jog álláspontját azokban a kérdésekben, amelyekről szó esik a könyvben, tágabb összefüggésrendszerbe helyezni.

A tézise, hogy a platformok (nagy közvetítők, kapuőrök, forgalomirányítók) megjelenéséig a jog és a számítógép kapcsolatát az a ‘hagyományos’, ‘rég’i narratíva uralta, amely a számítástechnikát, a számítógépet a gépek és a tudomány, valamint a tudományos társadalomirányítás terrénumára (narratív keretébe) helyezte, és így is szabályozta. E régi narratívában az internet világát az önszabályozás, a bázisdemokrácia, a „szép új világ” illúziójának szele lengte be. A fordulat, az új narratíva születése valamikor a 2000-es évek első évtizedének végén következett be, amikor a közösségi hálózatok, a keresőmotorok, a virtuális piacterek végleg felülírták a régi narratívát. Az új felfogás a számítógépet már nem egyszerű adatfeldolgozó gépként kezeli, hanem médiumként. A szabályozással kapcsolatban már nem elvárás, hogy az offline világ szabályait egy az egyben ültesse át, hanem szükség van *sui generis* szabályokra is, amelyek azonban egyelőre szigetszerűen léteznek.

A könyv második fejezetének témája a big data, melyet a szerző önálló narratívának tekint, szembeállítva a későbbiekben tárgyalt konkrét szolgáltatástípusokkal, platformokkal. E narratív-

vának a lényege, hogy a külvilág és az emberek (társadalom) egyre több adatát rögzítik digitális formában, és ezekre az adathalmazokra egyre többféle elemző (adatbányász), profilalkotó, következtető és jósló algoritmus épül. Jelentősége hatalmas, hiszen mára alig találunk olyan területet, amelyet elvben ne érinthetne az adatgazdálkodásnak ezen új formája. Ami a jogrendszerre gyakorolt hatását illeti, a szerző az alapjogi aspektusra helyezi a hangsúlyt, nyolc veszélyt bemutatva. Ezek között vannak olyanok, amelyek valójában nem kizárólag a big data-ra jellemzők: ezekben az esetekben a big data jelensége csak felerősített már korábban is létező problémákat (pl. parttalan adatgyűjtés, profilozás). Vannak azonban olyanok, amelyek kifejezetten a big data megjelenéséhez köthetők (pl. „visszanevesíthetőség”, számos diszkriminatív gyakorlat). A szerző véleménye szerint a jelenséggel kapcsolatban az egyik legnagyobb problémát az okozza, hogy a big data pozitív és negatív hatásai együtt jelentkeznek, és ezek a hatások nehezen szálazhatóak szét.

Az első két, inkább elméleti jellegű fejezetet követően a könyv sokkal konkrétabb problémaköröket tárgyal, melyek kiválasztása bevallottan egyéni ízlésitéletet tükröz. Először az úgynevezett horizontális platformok (pl. Facebook, Google) kerülnek terítékre, melyek életünkre gyakorolt hatása jóval nagyobb, mint magáé az interneté. E platformok iparágakat söpörtek el és építettek fel a semmiből. Nagyobbreszt ők felelnek azért, hogy a korábbi természeti és társadalmi valóságok mellett megszületett egy harmadik valóság: a virtuális valóság. Természetesen a Facebookkal és Google-lal kapcsolatban tett megállapítások nem igazak minden horizontális (azaz nagy hatókörű) platformra (pl. Amazon, YouTube), azonban nem várható el, hogy a könyv mindegyikkel részletesen foglalkozzon.

A kötet a közösségi életünket szélesebb körben szervező horizontális platformoktól elkülönült fejezetben tárgyalja az úgynevezett vertikális platformokat, melyek az élet csak egy szűkebb területére specializálódnak. Bár a vertikális platformoknak sokféle változatuk létezik, és mindegyikük valamilyen szűkebb társadalmi alrendszeren belül értelmezhető (szálláshelyek, fuvarozás, egészségügy, vendéglátás), a könyv kizárólag egyfélével foglalkozik: ezek általában egy szűkebb piacon vannak jelen, és általában egyféle, rendszerint gazdasági jellegű aktivitást céloznak, jellemzően virtuális piactérként működnek. E platformtípusokkal kapcsolatban (Airbnb, Uber) nem csupán olyan jogi problémákat vizsgál a szerző, mint a tisztességtelen piaci magatartás, különböző fogyasztóvédelmi és munkajogi problémák, de felvázolja egy lehetséges szabályozás körvonalait is.

Talán a platformoknál és a big datánál is érdekesebb problematika a harmadik tárgyalt jelenség, nevezetesen a mesterséges intelligencia és a robotok szabályozása. E körben egyrészt felmerülnek etikai kérdések (pl. gépek megszemélyesítése), valamint olyan gyakorlati kérdések is, mint hogy megengedhető-e autonóm gépkocsik forgalomba helyezése. Az alapfogalmak tisztázását követően a szerző igyekszik – a megelőző fejezetekkel koherens módon – rekonstruálni azokat a narratív kereteket, amelyek a mesterséges intelligencia és a robotok szabályozását körbeveszik. A magasabb szintű, elméleti diskurzust követően számba veszi azokat a konkrét szabályozási kísérleteket, amelyek a jelenleg legneuralgikusabb területen, az autonóm járművek területén már a jogi ökoszisztéma részei.

Az utolsó fejezet elkülönül az előbbiektől a tekintetben, hogy szűkebb fókuszú, inkább csak a jogásztársadalomnak szól, elemezve a könyvben bemutatott jelenségek, problémák jogász szakmára, jogalkalmazásra gyakorolt hatását. A szerző által vizsgált alapvető kérdés az, hogy milyen jogalkalmazási gyakorlatok és hogyan változnak meg az új technológiák hatására, a jo-

gászi munkában eddig milyen változásokat idéztek elő, és mi várható e tekintetben. Nem meglepő módon és szerencsére a szerző nem hagyja ki szűkebb szakmáját, a jogtudományt sem. Ez utóbbi alatt nem a dogmatikai jogtudományt, hanem a szélesebb, elméleti és szociológiai megközelítést érti, mely közelebb áll a társadalomtudományok általános modelljéhez. Itt olyan kérdésekre keresi a választ, mint hogy milyen új tárgyak jelentek meg a jogtudományban a tárgyalt jelenségek hatására, ezeknek milyen tartalmi és módszertani kérdései vannak, illetve milyen új módszerek jelenhetnek meg.

Összefoglalva, az ilyen típusú átfogó, tudományos igényű munkák már csak azért is fontosak, mert – ahogy a szerző is megfogalmazza – a közösségi média által hajtott, túlmediatizált világunkban a politikai döntéshozók gyakran érzik úgy, hogy minden új jelenségre reagálniuk kell, lépéskényszerbe kerültek, aminek eredménye sokszor jogalkotói kapkodás, átgondolatlan állami beavatkozás a piaci folyamatokba. Az ilyen bátor kutatói vállalkozások lehetőséget teremtenek arra, hogy ezt a „lépéskényszert” relativizálják, és mederbe tereljék a társadalmi diskurzust az életünket befolyásoló új jelenségekről.

BARTÓKI-GÖNCZY BALÁZS